

Cristian Ionescu

Drept constituțional și instituții politice

Vol. II. Sistemul constituțional românesc

Cuprins

Abrevieri.....	XIII
Titlul I. Dezvoltarea constituțională a statului român.....	1
§1. Introducere.....	1
§2. Obiectivele principale și competențele temei	2
Capitolul I. Unitate și progres în dezvoltarea constituțională	
 a statului român	3
§1. Rădăcinile și originea organizării constituționale a Principatelor Române ...	3
§2. Caracterul evoluției constituționale române	5
§3. Conceptul și conținutul ciclurilor constituționale	7
§4. Dezvoltarea constituțională a Principatelor Române în a doua jumătate	
a secolului al XVIII-lea. Reforme și proiecte constituționale.....	11
§5. Constituția „Cărvunarilor”	14
§6. Regulamentele Organice.....	15
§7. Reforme și proiecte constituționale în anul revoluționar 1848.....	17
7.1. Programe revoluționare și proiecte de constituție.....	17
7.2. Actul constituțional de la Islaz (9/21 iunie 1848)	17
7.3. Programul de revendicări naționale prezentat Adunării populare	
de la Blaj (2/14 mai 1848).....	18
§8. Convenția de la Paris (7 august 1858)	19
Capitolul II. Monarhia constituțională (parlamentară): 1866-1938.	
 Constituțiile democratice.....	23
§1. Considerații preliminare	23
§2. Constituția din 1866.....	24
§3. Caracterul plebiscitar și constituant al hotărârilor de unire a provinciilor	
istorice române cu România și ratificarea acestora de către statul român.	
Problema constituțională după Marea Unire	27
§4. Elaborarea Constituției din 1923	28
4.1. Necesitatea adoptării unei Constituții noi.....	28
4.2. Principiile și conținutul Constituției	29
Capitolul III. Dezvoltarea constituțională a României între 1938 și 1944	31
§1. Considerații preliminare	31
§2. Constituția din 27 februarie 1938	32
2.1. Contextul social-politic al adoptării Constituției	32
2.2. Principiile Constituției din 1938.....	33
§3. Actele constituționale din septembrie 1940	33

Capitolul IV. Organizarea constituțională a României după înlăturarea guvernării autoritare a mareșalului Ion Antonescu, până la abdicarea forțată a Regelui Mihai.....	36
§1. Problema constituțională după 23 august 1944	36
§2. Deteriorarea principiilor democrației parlamentare și a mecanismelor constituționale repuse în vigoare la 23 august 1944	37
Capitolul V. Sistemul constituțional socialist. Constituțiile din 1948, 1952 și 1965	39
§1. Trăsături ale sistemului constituțional socialist	39
§2. Constituția din 13 aprilie 1948.....	40
§3. Constituția din 27 septembrie 1952	42
§4. Constituția din 21 august 1965	43
Capitolul VI. Înlăturarea cadrului instituțional al regimului politic socialist și crearea instituțiilor statului de drept și ale societății civile	45
Titlul II. Principiile generale ale Constituției României din 1991	47
Capitolul I. Procesul elaborării unei noi Constituții.....	47
§1. Introducere	47
§2. Obiectivele principale și competențele temei	47
§3. Etapele elaborării și adoptării Constituției României	47
§4. Revizuirea Constituției României în anul 2003	50
§5. Procedura de revizuire a Constituției României	51
Lecturi suplimentare	54
Capitolul II. Caracterile și atributele statului român	55
§1. Introducere	55
§2. Obiectivele principale și competențele temei	55
§3. Caracterile statului român	56
3.1. Considerații prealabile	56
3.2. Caracterul național.....	58
3.3. Caracterul unitar	58
3.4. Caracterul indivizibil	59
3.5. Caracterul suveran și independent	60
§4. Forma de guvernământ	61
§5. Atribute și valori supreme ale statului român	63
5.1. Stat de drept	63
5.2. Stat democratic	67
5.3. Stat social.....	67
5.4. Omul-cetățean (<i>zoon politikon</i>)	68
§6. Puterea suverană a poporului.....	69
§7. Caracterul teritoriului.....	71
Lecturi suplimentare	72
Capitolul III. Raporturile stat - cetățean	73
§1. Introducere	73

§2. Obiectivele principale și competențele temei	73
§3. Unitatea poporului român	74
§4. România – patria comună a tuturor cetățenilor săi	74
§5. Egalitatea între cetățeni și criteriile nediscriminării	75
§6. Dreptul la identitate	76
§7. Statul român și diaspora română.....	77
§8. Pluralismul – garanție a democrației constituționale	77
Lecturi suplimentare	78
Capitolul IV. Cetățenia română.....	79
§1. Introducere.....	79
§2. Obiectivele principale și competențele temei	79
§3. Noțiunea de „cetățenie”	79
§4. Natura juridică a cetățeniei	83
§5. Principiile generale ale cetățeniei române	84
§6. Dobândirea cetățeniei române	84
§7. Pierderea cetățeniei române	87
§8. Dovada cetățeniei române.....	88
Capitolul V. Raporturile dintre dreptul internațional și dreptul intern	89
§1. Introducere.....	89
§2. Obiectivele principale și competențele temei	89
§3. Protecția drepturilor omului prin instrumente internaționale.....	90
Titlul III. Statutul constituțional al cetățenilor români.....	93
Capitolul I. Drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale ale cetățenilor români	93
§1. Introducere.....	93
§2. Obiectivele principale și competențele temei	93
§3. Tradiții constituționale ale instituției drepturilor și libertăților cetățenești	94
§4. Restrângerea exercițiului drepturilor și libertăților cetățenești	96
4.1. Constituționalizarea posibilității de restrângere temporară a exercițiului unor drepturi sau libertăți	96
4.2. Cauzele care pot determina restrângerea exercițiului unor drepturi sau libertăți	97
4.3. Condițiile în care poate fi dispusă restrângerea	100
§5. Principii comune tuturor drepturilor și îndatoririlor fundamentale.....	101
§6. Clasificarea drepturilor și libertăților fundamentale	103
6.1. Drepturile social-economice și culturale	104
6.2. Drepturile politice.....	114
6.3. Drepturile social-politice	118
6.4. Inviolabilitățile.....	140
6.5. Drepturi-garanții	149
§7. Noțiunea de „îndatoriri fundamentale”	162

Capitolul II. Avocatul Poporului	169
§1. Introducere	169
§2. Obiectivele principale și competențele temei	169
§3. Locul și rolul Avocatului Poporului în arhitectura constituțională a statului român	169
§4. Numirea Avocatului Poporului	172
§5. Regimul incompatibilităților impus Avocatului Poporului și adjuncților săi.....	173
§6. Organizarea și funcționarea instituției Avocatul Poporului.....	173
§7. Raportul dintre rolul constituțional al Avocatului Poporului și atribuțiile sale constituționale	174
§8. Repoziționarea rolului constituțional al Avocatului Poporului prin Legea nr. 429/2003 de revizuire a Constituției.....	178
§9. Clasificarea atribuțiilor Avocatului Poporului	180
§10. Consecințe ale naturii juridice a Avocatului Poporului.....	182
§11. Caracterul răspunderii Avocatului Poporului față de Parlament	185
§12. Obligația constituțională a Avocatului Poporului de a prezenta rapoarte Parlamentului.....	186
Lecturi suplimentare	187
 Titlul IV. Organismele de suveranitate națională	 188
Capitolul I. Parlamentul României	188
§1. Introducere	188
§2. Obiectivele principale și competențele temei	188
§3. Bicameralismul	189
§4. Alegerea Parlamentului României (sistemul electoral).....	191
4.1. Caracteristicile votului.....	191
4.2. Stabilirea numărului de mandate	192
4.3. Registrul electoral și listele electorale	193
4.4. Secțiunile de votare	194
4.5. Autoritatea Electorală Permanentă.....	194
4.6. Birourile electorale	194
4.7. Candidaturile	195
4.8. Buletinele de vot și semnele electorale.....	196
4.9. Campania electorală.....	196
4.10. Stabilirea rezultatelor obținute în alegeri.....	197
§5. Organizarea Parlamentului României	197
5.1. Validarea mandatelor de deputat și senator.....	197
5.2. Configurația politică a Camerei Deputaților și a Senatului	199
5.3. Alegerea Birourilor permanente.....	201
5.4. Comisiile parlamentare.....	203
5.4.1. Natura juridică a comisiilor parlamentare	204
5.4.2. Comisiile permanente	205
5.4.3. Comisiile speciale.....	207
5.4.4. Comisiile de anchetă.....	207

§6. Funcționarea Parlamentului	208
6.1. Legislatura Parlamentului	208
6.2. Sesiunile Camerei Deputaților și Senatului	209
6.2.1. Sesiunile ordinare	209
6.2.2. Sesiunea extraordinară.....	210
6.2.3. Convocarea de drept a Parlamentului	211
6.3. Ședințele Camerei Deputaților și Senatului	211
§7. Funcțiile Parlamentului României	213
7.1. Considerații generale	213
7.2. Funcția legislativă.....	216
7.2.1. Domeniul legii	216
7.2.2. Etapele procedurii legislative	217
7.2.3. Inițiativa legislativă	217
7.2.4. Examinarea în comisiile permanente.....	218
7.2.5. Dezbaterea în plenul fiecărei Camere.....	219
7.2.6. Procedura de vot	220
7.2.7. Promulgarea legii. Publicarea ei în Monitorul Oficial.....	222
7.2.8. Proceduri legislative speciale	222
7.3. Funcția de informare.....	223
7.4. Funcția de control parlamentar	224
7.4.1. Considerații generale	224
7.4.2. Controlul exercitat prin aprobarea de către Parlament a unor acte ale executivului	227
7.4.3. Acordarea și retragerea încrederii Guvernului.....	228
7.4.4. Întrebările, interpelările și moțiunile simple.....	230
7.4.5. Anchetele parlamentare	232
7.4.6. Angajarea răspunderii Guvernului din proprie inițiativă	232
7.4.7. Suspendarea din funcție a Președintelui României.....	234
7.4.8. Punerea sub acuzare a Președintelui României.....	235
7.4.9. Solicitarea urmăririi penale a membrilor Guvernului.....	235
7.5. Funcția de desemnare, prin investire, alegere sau numire, a unor autorități publice.....	236
§8. Actele Parlamentului.....	237
8.1. Considerații generale. Categoriile de acte	237
8.2. Conceptul de „lege” și categoriile de legi.....	239
8.3. Conceptul de „hotărâre”. Categoriile de hotărâri.....	242
8.4. Conceptul de „moțiune”. Categoriile de moțiuni.....	242
8.5. Actele politice ale Parlamentului	245
§9. Statutul deputaților și al senatorilor	245
9.1. Natura juridică a mandatului parlamentar.....	245
9.2. Nulitatea mandatului imperativ	248
9.3. Durata mandatului parlamentar	249
9.4. Protecția constituțională și regulamentară a mandatului parlamentar.....	251
9.4.1. Incompatibilitățile.....	252

9.4.2. Controlul averilor dobândite în perioada exercitării mandatului de parlamentar și principiul transparenței și al reprezentării concurenței în procesul deliberativ	257
9.4.3. Imunitatea parlamentară	258
9.4.4. Indemnizația	264
9.5. Răspunderea disciplinară.....	264
Capitolul II. Președintele României	267
§1. Introducere	267
§2. Obiectivele principale și competențele temei	267
§3. Caracteristicile regimului politic instituit de Adunarea Constituantă în 1991 și acomodarea partidelor parlamentare și a liderilor politici cu acesta.....	268
§4. Locul instituției prezidențiale în echilibrarea puterilor în stat	272
§5. Personalizarea puterii.....	276
§6. Alegerea Președintelui României	279
§7. Durata mandatului prezidențial	282
§8. Incompatibilitatea funcției prezidențiale cu orice altă funcție publică sau privată.....	283
§9. Regimul imunităților prezidențiale	284
§10. Răspunderea politică și răspunderea penală a Președintelui României....	285
§11. Atribuțiile Președintelui României.....	290
§12. Actele Președintelui României	292
Lecturi suplimentare	293
Capitolul III. Autoritatea judecătorească	294
§1. Introducere	294
§2. Obiectivele principale și competențele temei	294
§3. Conceptul de „justiție”	295
§4. Formele de jurisdicție	296
§5. Caracterele constituționale ale justiției	296
§6. Principiile generale de înfăptuire a activității jurisdicționale	302
§7. Sistemul organelor judecătorești	302
§8. Locul și rolul constituțional al Ministerului Public ca verigă a autorității judecătorești.....	303
§9. Consiliul Superior al Magistraturii	306
Lecturi suplimentare	310
Titlul V. Organizarea și funcționarea Curții Constituționale	311
Capitolul I. Locul și rolul Curții Constituționale.....	311
§1. Introducere.....	311
§2. Obiectivele principale și competențele temei	311
§3. Opțiunea Adunării Constituante pentru controlul politico-jurisdicțional al constituționalității legilor.....	312
Lecturi suplimentare	315

Capitolul II. Natura juridică a Curții Constituționale	316
Lecturi suplimentare	319
Capitolul III. Organizarea Curții Constituționale.....	320
§1. Compunerea Curții Constituționale	320
§2. Durata mandatului judecătorilor Curții Constituționale.....	320
§3. Procedura de numire a judecătorilor Curții Constituționale	320
§4. Președintele Curții Constituționale	323
§5. Problema revocării mandatului de judecător al Curții Constituționale	324
Lecturi suplimentare	325
Capitolul IV. Statutul judecătorilor Curții Constituționale	326
§1. Introducere	326
§2. Regimul incompatibilităților impus judecătorilor Curții Constituționale.....	326
§3. Răspunderea penală a judecătorilor Curții Constituționale pentru modul în care își exercită atribuțiile constituționale	330
§4. Regimul imunității judecătorilor Curții Constituționale	330
§5. Condițiile de încetare a mandatului de judecător constituțional	331
Capitolul V. Competența Curții Constituționale.....	333
§1. Introducere	333
§2. Obiectivele principale și competențele temei	333
§3. Aspecte generale privind competența Curții Constituționale.....	334
3.1. Concepția Adunării Constituante privind competența jurisdicțională a Curții Constituționale.....	334
3.2. Aspecte privind competența actuală a Curții Constituționale	336
§4. Dreptul de sesizare a Curții Constituționale	338
§5. Controlul constituționalității legilor înainte de promulgare (controlul anterior).....	341
§6. Controlul constituționalității inițiativelor de revizuire a Constituției.....	343
§7. Controlul constituționalității tratatelor și a altor acorduri internaționale.....	344
§8. Controlul constituționalității regulamentelor parlamentare și a hotărârilor Camerelor legislative	346
§9. Soluționarea excepției de neconstituționalitate (controlul posterior)	348
§10. Soluționarea conflictelor juridice de natură constituțională dintre autoritățile publice	350
10.1. Conceptul de „conflict juridic de natură constituțională”	350
10.2. Procedura de soluționare a conflictului juridic de natură constituțională	353
10.3. Efectele soluționării conflictelor juridice de natură constituțională	353
§11. Respectarea procedurii pentru alegerea Președintelui României	353
§12. Constatarea împrejurărilor care justifică interimatul în exercitarea funcției de Președinte al României	355
§13. Emiterea avizului pentru suspendarea din funcție a Președintelui României.....	356

§14. Verificarea respectării procedurii pentru organizarea și desfășurarea referendumului.....	356
§15. Verificarea îndeplinirii condițiilor pentru exercitarea inițiativei legislative de către cetățeni	357
§16. Judecarea contestațiilor care au ca obiect constituționalitatea unui partid politic.....	357
Capitolul VI. Actele Curții Constituționale	359
§1. Actele prin care Curtea Constituțională își exercită atribuțiile	359
§2. De ce deciziile Curții Constituționale au caracter general obligatoriu?	362
§3. Există o tipologie a deciziilor Curții Constituționale?	363
§4. Deciziile interpretative ale Curții Constituționale	364
§5. Raporturile Curții Constituționale cu alte autorități publice, născute ca urmare a deciziilor Curții Constituționale	365
§6. Efectele deciziilor Curții Constituționale prin care se constată neconstituționalitatea unor dispoziții legale din legi, ordonanțe, regulamente și hotărâri parlamentare.....	367
§7. Efectele deciziilor Curții Constituționale prin care se constată neconstituționalitatea unor prevederi cuprinse în legi, înainte de promulgarea acestora	368
§8. Efectele deciziilor Curții Constituționale privind constituționalitatea/neconstituționalitatea tratatelor sau acordurilor internaționale	370
§9. Deciziile Curții Constituționale sunt general obligatorii și au putere numai pentru viitor.....	371
Lecturi suplimentare	372

Titlul II. Principiile generale ale Constituției României din 1991

Capitolul I. Procesul elaborării unei noi Constituții

§1. Introducere

Adoptarea Constituției din 1991 a inaugurat al optulea ciclu constituțional, precedat de o foarte scurtă perioadă cu caracter tranzitoriu, marcată prin schimbări în structura de conducere a statului român și prin adoptarea unor acte normative prin care s-au abrogat măsuri legislative anterioare, socotite ca fiind incompatibile cu principiile enunțate în Decretul-lege nr. 2/1989.

§2. Obiectivele principale și competențele temei

- **Obiectivele principale ale temei:**
 - ✓ prezentarea și explicarea procesului elaborării Constituției din 1991;
 - ✓ explicarea procedurii de revizuire a Constituției.
- **Competențele conferite:**
 - ✓ studenții vor cunoaște etapele elaborării și adoptării noii Constituții a României;
 - ✓ studenții vor căpăta o imagine clară asupra principiilor consacrate în Constituție;
 - ✓ studenții își vor însuși procedura de revizuire a Constituției.

§3. Etapele elaborării și adoptării Constituției României

Consiliul Provizoriu de Uniune Națională a adoptat, în martie 1990, Decretul-lege nr. 92/1990 pentru alegerea Parlamentului și a Președintelui României¹. Art. 8 din acest act normativ – considerat ca o „miniconstituție”² – prevedea că Adunarea Deputaților și Senatul – cele două Camere ale noului Parlament rezultat din alegerile de la 20 mai

¹ M. Of. nr. 35 din 18 martie 1990.

² I. Deleanu, *Drept constituțional și instituții politice*. Tratat, vol. II, Ed. Europa Nova, București, 1996, p. 61; G. Vrabie, *Drept constituțional și instituții politice contemporane*, Ed. Ștefan Procopiu, Iași, 1993, p. 299.

1990 – urmau să se constituie în ședință comună, de drept, în Adunare Constituantă, în vederea elaborării și adoptării noii Constituții a României. Alegerea unei Adunări Constituante cu structură bicamerală contrazicea principiul că puterea constituantă originară se exercită de către o adunare unicamerală. În realitate, Parlamentul constituit în urma alegerilor din 1990 funcționa ca o Adunare Constituantă în ședință comună a celor două Camere legislative. În rest, Parlamentul exercita și o funcție legislativă obișnuită, desfășurată separat în fiecare Cameră. În același timp, Decretul-Lege nr. 92/1990 a prevăzut în art. 82 alin. (1) lit. d) că Președintele României – instituție reînființată prin actul normativ respectiv – va putea dizolva Adunarea Constituantă, cu acordul prim-ministrului și al președinților celor două Camere, în cazul în care aceasta nu ar fi adoptat Constituția în termen de 9 luni. Decretul-lege prevedea însă că Adunarea Constituantă se dizolvă de drept dacă nu adoptă noua Lege fundamentală a țării în cel mult 18 luni de la constituirea ei.

În vederea îndeplinirii rolului ei, Adunarea Constituantă a ales o Comisie de redactare a proiectului de Constituție, formată din deputați, senatori și specialiști în drept constituțional și ai altor științe socio-umane¹. Desemnarea membrilor Adunării Constituante în Comisie s-a făcut respectându-se, pe cât posibil, configurația politică a celor două Camere ale forului legislativ². Potrivit art. 8 din Regulamentul Adunării Constituante, Comisia de redactare și-a ales un președinte, doi vicepreședinți și doi secretari. Lucrările sale s-au desfășurat potrivit unui regulament propriu de funcționare³.

Sarcina Comisiei de redactare a proiectului de Constituție consta, într-o primă etapă, în elaborarea și prezentarea spre aprobare Adunării Constituante a principiilor și structurii pe capitole ale viitorului proiect de Constituție. După aprobarea acestora, Comisia urma, în etapa a doua, să redacteze textul integral al fiecărui capitol, care va fi supus spre dezbatere și aprobare Adunării Constituante⁴.

Comisia a întocmit în prima etapă Tezele Constituției – denumire convențională care nu apare în textul Hotărârii nr. 1/1990 a Adunării Constituante –, care au fost, în realitate, un „gen de anteproiect constituțional”⁵. Tezele s-au îndepărtat în mod vădit de la prevederile art. 9 din Hotărârea nr. 1/1990 a Adunării Constituante, în sensul că nu s-au limitat la elaborarea „principiilor și structurii pe capitole” ale proiectului, ci au cuprins chiar textele cvasidefinitivate ale acestuia. O asemenea soluție la care a recurs Comisia, în afara mandatului primit, a avut ca urmare, printre altele, scurtarea termenului propriu-zis pentru întocmirea proiectului, întrucât elaborarea tezelor și, respectiv, dezbaterile și aprobările lor în Constituantă au durat foarte mult⁶. A rămas,

¹ Hotărârea nr. 1/1990 a Adunării Constituante privind adoptarea propriului regulament (M. Of. nr. 90 din 12 iulie 1990).

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ Pentru o privire de ansamblu asupra procesului de elaborare a proiectului de constituție, a se vedea A. Iorgovan, *Odiseea elaborării Constituției*, Ed. Vatra Românească, Târgu Mureș, 1998, pp. 6-28.

⁵ A se vedea I. Deleanu, op. cit., p. 93.

⁶ Profesorul Ion Deleanu, membru al Comisiei respective, a arătat că formularea din Hotărârea nr. 1/1990 a Adunării Constituante referitoare la elaborarea principiilor și a structurii pe capitole a viitorului proiect de Constituție nu a fost prea bine înțeleasă nici de Adunarea Constituantă, nici de Comisie, hotărârea ei de a întocmi un gen de anteproiect constituțional

astfel, prea puțin timp pentru redactarea în sine a proiectului și pentru dezbaterile temeinică a acestuia în Adunarea Constituantă.

Proiectul propriu-zis al Constituției, grefat de fapt pe tezele dezbătute și aprobate de Constituantă, a fost supus adoptării Adunării Constituante prin vot nominal, cu majoritatea calificată a 2/3 din numărul total al deputaților și senatorilor. Majoritatea de 2/3 din numărul total al membrilor Adunării Constituante a fost cerută pentru votarea finală a proiectului. În cadrul dezbaterii pe articole a acestuia și aprobării lor și a amendamentelor propuse, majoritatea cerută pentru votare a fost jumătate plus unu din numărul membrilor Constituantei. În mod excepțional, s-a permis și votul prin corespondență¹, stabilindu-se însă că deputații și senatorii care nu își vor exprima votul prin apel nominal sau prin corespondență vor decădea din calitatea de membri ai Adunării Constituante².

Constituția a fost adoptată la 21 noiembrie 1991, iar după adoptare a fost supusă aprobării poporului, prin referendum național³.

În literatura de specialitate, organizarea referendumului național a fost criticată pe motiv că „exprimarea voinței populare cu privire la un text constituțional se face fie în mod direct, prin referendum, fie în mod indirect, printr-o Adunare Constituantă mandată în mod special”⁴. Potrivit aceluiași autor, cele două modalități de exprimare a voinței populare referitoare la aprobarea Constituției nu sunt cumulative, ci alternative, Adunarea Constituantă îndeplinindu-și mandatul prin adoptarea Constituției la 21 noiembrie 1991. Ca atare, în această opinie, nu mai era necesară „ratificarea populară” a adoptării Constituției⁵.

Privită în acești termeni, critica formulată pare justificată. Într-adevăr, Constituanta deținea puterea constituantă originală, în virtutea art. 80 din Decretul-lege nr. 92/1990, putând astfel să adopte în mod valabil Constituția.

Ținându-se seama însă de schimbările politice structurale reflectate de Constituție, organizarea referendumului apare ca o decizie politică înțeleaptă pentru a conferi Legii fundamentale un plus de legitimitate. Deși această decizie nu se încadrează în tiparul teoretic invocat de autorul citat, ea este justificată din punct de vedere politic. De altfel, este interesant de observat că, proporțional, majoritatea voturilor exprimate în

având, pe lângă unele avantaje, și dezavantaje (*I. Deleanu*, op. cit., p. 93). Noi adăugăm că avantajele au privit exclusiv jocul politic între partidele politice, iar dezavantajele, aspecte tehnice legate de metodologia de redactare a textelor constituționale, cu repercusiuni asupra formulării și conținutului unor articole.

¹ Hotărârea Adunării Constituante nr. 3 din 13 noiembrie 1991 privind unele măsuri în vederea adoptării Constituției României (M. Of. nr. 230 din 15 noiembrie 1991).

² Din numărul total de 510 deputați și senatori, au răspuns la apelul nominal 371 de deputați și 105 senatori. Și-au exprimat votul nominal prin corespondență 20 de deputați și 13 senatori. Un deputat (Karoly Kiraly) nu a răspuns apelului nominal și nici nu și-a exprimat votul prin corespondență. 414 membri ai Adunării Constituante (aproximativ 81%) au votat pentru adoptarea Constituției, iar 95 au votat împotriva.

³ A se vedea Legea nr. 67/1991 privind organizarea și desfășurarea referendumului național asupra Constituției României (M. Of. nr. 236 din 23 noiembrie 1991).

⁴ *El. Focșeneanu*, *Istoria constituțională a României 1859-1991*, Ed. Humanitas, București, 1992, p. 142.

⁵ *Ibidem*.